

УДК 82-1=30.511.141=161.2
DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-22

ОКСАНА ТАЛАБІРЧУК
кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра угорської філології,
Ужгородський національний університет

АСПЕКТИ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ЮРІЯ ШКРОБИНЦЯ)

Стаття присвячена розглядові питань, що пов'язані з особливостями угорсько-українського поетичного перекладу. Зазначено, що якість, складнощі та загалом майстерність перекладу художнього тексту багато в чому залежать від творчої особистості перекладача, тобто його знань, умінь та креативності. *Мета* статті полягає у дослідженні теоретичної і практичної специфіки поетичного угорсько-українського перекладу на матеріалі художніх перекладів Ю. Шкробинця. Задля досягнення цієї мети поставлено наступні завдання: 1) окреслити культурно-світоглядні домінанти творчої особистості Ю. Шкробинця; 2) простежити характерні мовностилістичні відмінності між угорською та українською мовою і труднощі, які вони спричиняють у поетичному перекладі; 3) з'ясувати та проаналізувати перекладацькі принципи Ю. Шкробинця задля висвітлення його індивідуального стилю поетичного перекладу; 4) виявити та дослідити лексико-граматичні перекладацькі трансформації, застосовувані Ю. Шкробинцем у межах поетичного перекладу на прикладі перекладеної ним поеми «Толді» Яноша Араня. У статті використовується, окрім загальнонаукових *методів* аналізу, синтезу й узагальнення матеріалу, культурно-історичний метод, метод зіставного аналізу оригінального і перекладного текстів та лінгвопоетичний аналіз.

Доведено, що, не зважаючи на значні відмінності між угорською та українською мовами, можливо здійснити такий професійний поетичний переклад, який відтворює усю систему образів та асоціацій першотвору. Значні мовні відмінності та національні системи віршування і пов'язані з ними особливості римуння не становлять перепон, якщо перекладач добре із ними обізнаний. У статті простежено, що творча особистість Ю. Шкробинця сформувалася під впливом української та угорської культур, синтез яких став складником світогляду перекладача. Перекладацька концепція Ю. Шкробинця сформульована ним у статті «Мій двобій з Толді», котра стала своєрідним узагальненням основних критеріїв його перекладацької діяльності: 1) перекладати виключно з оригіналу; 2) зберегти вірність до оригіналу таким чином, щоб перекладений текст впливав на читача так само, як і першотвір; 3) максимально наближено, наскільки це можливо, передавати як змістові, так і формальні складові твору так, аби зберігання форми не зашкодило змістові; 4) підбирати до мовно-стильових особливостей тексту-оригіналу відповідні засоби української мови. Порівняльний аналіз оригіналу поеми «Толді» Я. Араня та створеного Ю. Шкробинцем перекладу засвідчив неухильне слідування перекладачем виробленої перекладацької концепції. Незважаючи на те, що угорська мова не споріднена з українською та має значні лексичні й граматичні відмінності, Ю. Шкробинцю вдалося здійснити такі переклади угорської поезії українською мовою, у яких майже не відчутно, що ми читаємо переклад. Перекладач добирає ті вирази, фрази та загалом лексику, які найповніше відображають культурні концепти української мови, однак це не йде на шкоду першотвору, бо ключові елементи угорської мовокультури він також зберігає. Ю. Шкробинець майстерно передає особливості угорського віршування та підбирає вдалі відповідники до фразеологічних одиниць та безеквівалентної лексики. Усе це разом сприяє створенню якісного художнього перекладу.

Ключові слова: поетичний переклад, переклад з угорської мови українською, перекладацькі трансформації, перекладацька концепція.

Для цитування: Талабірчук, О. (2024). Аспекти угорсько-українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів Юрія Шкробинця). *Alfred Nobel University Journal of Philology*, № 1 (27), с. 347-363, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-22

For citation: Talabirchuk, O. (2024). Specific Traits of Hungarian-Ukrainian Poetry Translation (Based on Yuri Shkrobynets' Translations). *Alfred Nobel University Journal of Philology*, vol. 1, issue 27, pp. 347-363, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-22

© О. Талабірчук, 2024

Угорсько-українські літературні взаємини у сфері художнього перекладу мають давню традицію та безперечно, що найпліднішим періодом їхнього розвитку було XX ст., зокрема його друга половина. Саме тоді побачила світ найбільша кількість перекладів угорської художньої літератури українською мовою. Перекладачами цих творів були О. Баран, К. Бібіков, Е. Жежерун, П. Іванюк, М. Лембак, М. Лукаш, Е. Лустіг, О. Маркуш, І. Мегела, Л. Мушкетик, С. Панько, Л. Первомайський, І. Петровцій, М. Томчаній, П. Цибульський, І. Чендей, І. Черненко, К. Шахова, Ю. Шкробинець та інші (уклала бібліографію перекладів угорської художньої літератури українською та здійснила її загальний огляд науковиця та перекладачка Л. Мушкетик [Мушкетик, 2006]). Серед перекладених угорських творів значна частина належить прозовим і поетичним текстам, яким кількісно поступається переклад драматургії та фольклору. Оскільки кожен із жанрів художньої творчості має свою специфіку перекладу, у цій праці ми зосередимо увагу на аспектах угорсько-українського поетичного перекладу.

Виконання повноцінного поетичного перекладу — складне та в той же час креативне завдання, труднощі та особливості якого пов'язані як із його жанровими ознаками, так із мовними відмінностями та своєрідністю різнонаціональних традицій віршування. Андрій Дворніков, мовлячи про перекладацькі аспекти відтворення оригіналу в поетичному перекладі, узагальнює, що практичного вирішення потребують наступні проблеми поетичного перекладу: «1) можливість відтворення у перекладному тексті всієї системи образів та асоціацій, які лежать в основі першотвору; 2) досягнення еквівалентного впливу поетичного перекладу на адресата мови-реципієнта порівняно з адресатами мови-джерела; 3) можливість і необхідність збереження в перекладі поетичного тексту розміру першотвору; 4) формальні та змістові втрати у відтворенні оригіналу в широкому сенсі, зумовлені певним методом/підходом до перекладу поетичного тексту; 5) формальні та змістові втрати у відтворенні оригіналу, які виникли через застосування конкретної перекладацької стратегії; 6) необхідність збереження у перекладному тексті оригінальної ритми першотвору» [Дворніков, 2013, с. 19]. Ці ж питання є актуальними й для угорсько-українського поетичного перекладу, адже, не зважаючи на те, що в Україні накопичено чималий досвід з теорії та практики перекладу, до сьогодні художній переклад із угорської мови українською залишається малодослідженим.

Наразі єдиною науковою працею великого формату, яка розкриває основні теоретичні та практичні питання художнього та наукового перекладу з угорської мови українською, є монографія Лесі Мушкетик «Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний досвід» [Мушкетик, 2006]. Ця книга містить порівняльну характеристику української та угорської мов, розглядає лексичні та граматичні трансформації у перекладі, передачу національного колориту, питання передачі власних імен та назв, передачу фразеологічних явищ тощо. Авторка простежує та наводить приклади частково на матеріалі власних перекладів не лише художніх текстів, а й наукових. Науковиця подає загальну техніку перекладу, виходячи із власного досвіду. У монографії не розглядаються окремо особливості художнього прозового та поетичного перекладу, не простежується, до прикладу, аналіз чи труднощі перекладу угорських віршових розмірів.

Дослідниці Евеліна Балла та Вікторія Штефуца простежили загальні аспекти авторської інтерпретації угорськомовної поезії в перекладі українською П. Скунця, зокрема проаналізували художню якість цих перекладів, їх зміст і тематику, а також поетико-стильовий діапазон [Балла, Штефуца, 2022].

Дослідженням питань, що належать до сфери угорсько-українського перекладу присвячені декілька наших публікацій. Зокрема, нами простежено особливості та труднощі перекладу угорських поезій українською на прикладі перекладу поезій закарпатського угорськомовного поета В. Ковача та проаналізовано перекладацькі трансформації, які застосував П. Скунець як перекладач [Талабірчук, 2022]; розглянуто питання фальшивих друзів перекладача в угорсько-українській мовній парі [Талабірчук, 2023]; проаналізовано переклади українською мовою творів визначного угорського поета Шандора Петефі, які здійснив перекладач Юрій Шкробинець.

Якість, характерні особливості та загалом майстерність перекладу художнього тексту багато в чому залежить від творчої особистості перекладача, тобто його знань, умінь та

креативності. В історії перекладознавства зустрічаємо чимало прикладів, які засвідчують, що навіть здійснені в один історичний період переклади одних і тих же художніх текстів мають суттєві відмінності залежно від перекладача. На нашу думку, в сфері поетичного угорсько-українського перекладу саме Ю. Шкробинець здійснив найякісніші поетичні переклади. За півстоліття перекладацької діяльності, яку митець поєднував спочатку з роботою в школі, а згодом із журналістською професією, він здійснив переклади з давньоукраїнської, чеської, словацької, німецької, угорської, осетинської та мови комі українською, а також із української мови угорською. Однак, саме переклади з угорської та угорською складають левову частку всього перекладного доробку митця. Бібліографія здійснених ним перекладів з угорської мови вражає, проте, як влучно відзначила Олександра Ігнатович, «так поведлося в українській традиції, що найчастіше оспівуємо поета, прозаїка чи драматурга, і насамкінець, десь принагідно, згадаємо творчість перекладача» [Ігнатович, 2013, с. 19]. Так трапилося і з перекладним доробком Ю. Шкробинця, який залишається не дослідженим, не поцінованим понині.

Перекладацька діяльність митця розглядалася епізодично: з кінця 50-х рр. минулого століття у періодиці час від часу публікувалися газетні замітки чи невеликі розвідки, які стосувалися якогось конкретного перекладу, здійсненого Ю. Шкробинцем, або ж подавалася загальна інформація про його творчість, наприклад, з нагоди ювілею чи отримання відзнаки за перекладацьку діяльність [Балла, 1959; Балла, 2008; Керекеш, 1968; Фединишинець, 1970; Панько, 1970; Рудловчак, 1974; Колмошій, 1993; Ковтюк, 1978; Керекеш, 1983; Хланта, 1998; Куля, 2003]. Автори цих публікацій високо оцінювали переклади Ю. Шкробинця, відзначали його талант і вправність, ставили його в один ряд із такими визначними перекладачами як Борис Тен, Микола Лукаш, Григорій Кочур [Фединишинець, 1970, с. 3], наголошували на його вмінні створити такий переклад, який сприймається як оригінал: «Юрій Шкробинець так тонко передає все багатство змісту й архітектоники оригіналу, що читач, зачарований поетичною музикою контексту, часом забуває, що має справу з перекладом, а не з першотвором» [Панько, 1970, с. 51]. Олена Рудловчак, аналізуючи переклади угорськомовних художніх творів О. Духновича українською мовою, зазначила, що його перекладацький досвід і майстерність дозволили «передати у своїх перекладах саме те, що робить поезію поезією: музику, ритм, відтінки настроїв, фарб і тонів, знайти для поетичних образів Духновича адекватні українські ідіоми-відповідники, уклавши їх у розмір оригіналу» [Рудловчак, 1974, с. 64]. Саме довіра до постаті перекладача, котрий приписав О. Духновичу дві поезії, стосовно яких не вдалося беззастережно довести їх авторство, спонукає дослідницю покласти на Ю. Шкробинця, адже, на її думку, «його добра обізнаність з угорською літературою є запорукою того, що він не схибнув» [Рудловчак, 1974, с. 64].

О. Ігнатович створила літературний портрет Ю. Шкробинця крізь призму осмислення його перекладацької діяльності, у якому влучно підмітила, що за радянського часу він належав до тих одинаків, котрі «ставали на лицарський шлях, шлях, що відкривав нашим людям культуру зарубіжжя, пояснюючи специфіку мислення, філософських основ, естетичних смаків інших народів» [Ігнатович, 2013, с. 19]. Такою культурою, яку Ю. Шкробинець наблизив до українського читача є угорська. Саме за переклади угорської художньої літератури він був удостоєний високими відзнаками. Зокрема, у 1968 р. отримав угорську пам'ятну медаль за літературну працю, згодом у 1973 р. відзначений медаллю Шандора Петефі (на 150-річний ювілей угорського поета), наступною стала премія Всеугорського агентства охорони авторських прав у 1977 р., а вже у 1979 р. нагороджений медаллю ім. Жігмонда Моріца. Окрім цього, Ю. Шкробинця у 1983 р. було нагороджено за переклади угорської класичної і сучасної поезії премією ім. М. Рильського, вшанований він і Золотим вінком Товариства угорсько-радянської дружби (1986 р.), а в 1990 р. за вагомий внесок у співробітництво, взаєморозуміння між народами Угорщини та Центральної Європи – міжнародною премією ім. Г. Бетлена [Плоскіна, 1996, с. 5]. Однак, як бачимо з огляду публікацій, у літературно-критичній думці обмаль наукових досліджень, які б стосувалися фахового детального аналізу перекладацької діяльності Ю. Шкробинця.

Поетичні українськомовні переклади Ю. Шкробинця вирізняються мовним багатством та стилістичною майстерністю, що простежується у збереженні всіх структурних особли-

востей першотвору. Зважаючи на вище сказане, вважаємо, що детальний розгляд перекладацьких принципів та перекладацької концепції Ю. Шкробинця сприятиме поглибленню знань та виробленню вмінь і навичок, необхідних сучасному перекладачеві з угорської мови українською. Відзначимо, що й теоретичні питання поетичного перекладу з угорської мови українською потребують ґрунтовнішого висвітлення у межах часткової теорії перекладу, зокрема украї необхідним є простеження й опис різних типів відповідників на лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. Оскільки розгляд подібних аспектів поетичного угорсько-українського перекладу здійснювався лише частково, то це зумовлює актуальність та новизну нашої праці, яка сприятиме розширенню обріїв українського перекладознавства.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичної і практичної специфіки поетичного угорсько-українського перекладу на матеріалі художніх перекладів Ю. Шкробинця.

Задля досягнення цієї мети поставлено наступні *завдання*:

1) окреслити культурно-світоглядні домінанти творчої особистості Ю. Шкробинця; 2) простежити характерні мовностилістичні відмінності між угорською та українською мовою і труднощі, які вони спричиняють у поетичному перекладі; 3) з'ясувати та проаналізувати перекладацькі принципи Ю. Шкробинця задля висвітлення його індивідуального стилю поетичного перекладу; 4) виявити та дослідити лексико-граматичні перекладацькі трансформації, застосовувані Ю. Шкробинцем у межах поетичного перекладу на прикладі перекладеної ним поеми «Толді» Яноша Араня.

У статті використовується, окрім загальнонаукових *методів* аналізу, синтезу й узагальнення матеріалу, культурно-історичний метод, метод зіставного аналізу оригінального і перекладного текстів та лінгвопоетичний аналіз.

Перекладацький шлях Ю. Шкробинця розпочався у 1948 р. з дати публікування перекладу поезії «Національна пісня» видатного угорського поета Шандора Петефі. Твір для перекладу було обрано неспроста та й сама ідея здійснювати переклади мала під собою міцне підґрунтя, адже на той момент Ю. Шкробинець вільно та досконало володів угорською мовою і був тісно знайомий з угорською культурою ще з дитинства. З 11-річного віку протягом п'яти років він мешкав та навчався у Будапештській гімназії ім. Йожефа Етвеша [Плоскіна, 1996, с. 4], що дало йому змогу пізнати тонкощі, відтінки та стилістику угорської мови, познайомитися з надбаннями угорської художньої літератури, а також зануритися у вир життя угорців та спізнати їхній менталітет і загалом культуру. Таке духовно-практичне освоєння іншомовного світу сприяло становленню його творчої особистості, формуванню ширшого світогляду, адже через пізнання іншого людина краще розуміє саму себе. Як відзначає Наталія Гриців, «особистість не існує поза суспільно-художнім середовищем і формується, по-своєму відбиваючи грані свого часу. Вона неодмінно поєднує у своїй творчості спільне, притаманне традиції поколінь (попередніх і сучасних), і відмінне, властиве тільки їй. На перетині, взаємодії цього спільного й відмінного, повторюваного й неповторного, викристалізовується творча особистість, індивідуальний вияв типу епохи, типу митця» [Гриців, 2005, с. 17]. Міркуємо, що саме отриманий у юності досвід перебування у двох культурних середовищах заклав підвалини майбутньої перекладацької діяльності Ю. Шкробинця. Тож, не дивно, що будучи студентом українського відділення тодішнього Ужгородського державного університету, він захотів спробувати свої сили в художньому перекладі. Ю. Шкробинець обирав для перекладів твори тих авторів, яких він добре знав, розумів та хистом яких захоплювався ще з часів гімназійної парти. Отже, можемо сказати, услід за міркуваннями М. Рильського, що між Ю. Шкробинцем та автором оригіналу була «внутрішня спорідненість» [Рильський, 1987, т. 16, с. 240], він був справжнім майстром перекладу, в роботі якого переважав індивідуальний чинник.

Бібліографія здійснених ним перекладів художньої літератури з угорської мови українською налічує 24 окремі видання як прози, так і поезії, зокрема це: оповідання «Примирення» Шандора Нодя (1952), роман «Народжені в пустах» Дюлі Йїєша (1958), роман «Жага» Клари Бігарі (1961), роман «Будь чесним до самої смерті» Жіґмонда Моріца (1963), роман «Хмари без дощу» Ласло Балли (1965), повісті та оповідання «Даруйте, пане вчителю...» Фрідеша Карінті (1966), поема «Апостол» Шандора Петефі (1968), поема «Толді» та балади Яноша Араня (1969, 1994), переклади з угорської класичної та сучасної поезії

«Угорська арфа» (1970), повість «Бунтарі з восьмого» Пала Ілку (1971), повість у віршах «Витязь Янош» Шандора Петефі (1972), оповідання «Чайки» Ласло Балли (1974), закарпатські народні казки, зібрані Михайлом Фінцицьким «Таємниця скляної гори» (1974), роман «Пан Фіцек» Антала Гідаша (1974, пер. 1986), «Угорські прислів'я та приказки» (1975), збірник «Угорське оповідання» (1976), роман «Кенгуру» Булчу Берти (1977), вірші для молодшого шкільного віку «Ой, вернись лелеко» Шандора Петефі (1986, 1988), вірші та казки «Чарівний дзвіночок» Борбали Салаї (1986), закарпатська народна казка «Три золотих яйця» (1997), вибрані поезії «Автопортрет» Мілана Фюшта (2008) та численні поезії, надруковані в періодичних виданнях та збірниках [Бадида, Балаж, Канюка, Слуцька, 2008, с. 27–38].

Оскільки переклад поетичного та прозового твору має істотні відмінності, то в межах цієї статті ми зупинимося на розгляді здійснених Ю. Шкробинцем поетичних перекладів. Особливості перекладу прозових жанрів заслуговують на окремі дослідження.

Перекладацький шлях Ю. Шкробинця розпочався із перекладу поезій, можливо, тому, що автор і сам пробував реалізувати себе у віршуванні ще зі шкільних років, хоча за життя жодної книги власних творів так і не видав. Як відзначив Янош Вароді-Штернберг, для Ю. Шкробинця, котрий пише вірші, критичні статті, есеї та наукові розвідки, справжньою пристрастю є переклад українською мовою творів угорських поетів [Váradí-Sternberg, 1981, с. 284]. Дослідник цитує самого перекладача, який зізнається, що мало пише власних віршів, проте значно більше перекладає і саме переклад поезій витіснив із його життя оригінальну поезію, хоча, наголошує Шкробинець, «це не повністю доречне формулювання, бо перекладений, перетворений вірш у немалій мірі також є власністю перекладача» (*переклад наш*) [Váradí-Sternberg, 1981, с. 284].

Збірка оригінальних поезій Ю. Шкробинця вийшла друком завдяки старанням його сім'ї у 2007 р. під назвою «Може, в Лету не кане ім'я...». Як відзначає Василь Густі, «у цих словах — характер поета-скарбошукача, який дуже вимогливо ставився до написаного» [Густі, 2013]. Ця вимогливість, старанність простежується і в перекладах, адже Ю. Шкробинець мав у собі сильне вільне творче начало, то закономірно, що й переклади виходили з-під його пера майстерними та довершеними. Степан Ваш дуже вдало та поетично охарактеризував талант Ю. Шкробинця у перекладі поезій: «Хоча Шкробинець знаний як перекладач широкого діапазону, природною його стихією є переклад саме угорської поезії. У її хвилі він залюбки пірнає щирим угорцем і, невимушено, грайливо полишаючи улюблену глибину, здійснюється над нею, ширяючи у синяві неба вільнолюбним українським птахом» [Ваш, 2006, с. 229]. Така характеристика відповідає дійсності, адже переклад з угорської мови вимагає не лише мовної вправності, а й глибокого розуміння культурних нюансів та літературних традицій, які формують угорське красне письменство. Угорська мова є справжнім викликом для більшості перекладачів, але Ю. Шкробинцю вдалося зробити такі переклади угорської поезії українською мовою, у яких майже не відчутно, що ми читаємо переклад. Для прикладу наведемо переклад поезії «Я так хотів свій вік прожити» відомого угорського поета, письменника, журналіста (до речі уродженця м. Хуст Закарпатської області) Езекіїла Шьона, котрий взяв собі за псевдонім ім'я та прізвище Ерне Сейп.

*Én úgy szerettem volna élni,
Minden halandóval beszélni.*

*Я так хотів свій вік прожити
Із кожним смертним говорити*

*Mindenkinek nevét kérdezni,
Mindenkinek szívét érezni.*

*У кожного ім'я питати
І серце серцем відчувати*

*A járdán osztani virágot,
Tegezni az egész világot.*

*З проходимі ділитись квітом
І буть на «ти» з усім із світом*

*Megsímogatni ami állat,
Érinteni minden fűszálat.*

*І кожну гладити тварину
Торкнути кожну стебелину*

*Imádni végtelen sereggel,
A Napot, ha fellángol reggel*

*Всім табором молити сонце
Коли вогню сипне в віконце*

*És énekszóval összejönni,
Az esti csillagnak köszönni*

*S testvéri csókkal hazatérni,
Én így szerettem volna élni [Szép, 2015].*

*Vitatusь піснею своєю
Із вечоровою зорею*

*Цілунок хату звеселити
Я так хотів свій вік прожити [Шкробинець,
1970, с. 80].*

У поезії Ерне Сейпа простежуємо специфіку угорського віршування, що спрямоване на такт. В угорській мові наголос не рухомий, завжди наголошений перший склад, за яким може бути кілька ненаголошених складів, які й утворюють такт. В аналізованій поезії це тритактна дев'ятка, тобто у кожному рядку дев'ять складів, котрі діляться на три такти: в одному такті наголошений один склад і один, два чи три ненаголошені. Окрім цього, наявне парне римування. Ю. Шкробинець у перекладі дотримується кількості складів у рядках та відтворює римування оригінального твору, не втрачаючи при цьому змісту поезії. У цьому перекладі, як і в багатьох інших, простежуємо один із основних принципів його перекладацької діяльності: «В той же час я прагну до того, щоб вірність формі не пішла на шкоду змістові» [Арань, 1994, с. 157]. Вважаємо, що вміння збалансувати зміст і форму, особливо при перекладі з неспорідненої віддаленої мови уже є саме по собі мистецтвом.

Одним із кращих своїх здобутків Ю. Шкробинець вважав переклад поеми «Толді» Яноша Араня. Цей твір справив неабияке враження на нього під час вивчення у гімназії. Але перекладачеві знадобилося багато років кропіткої перекладацької діяльності, щоб зрештою приступити до роботи над поемою. Про складність та важливість цієї праці свідчить і те, що Ю. Шкробинець навіть присвятив цьому перекладові статтю під промовистою назвою «Мій двобій з Толді», у якій детально описує як свої хвилювання стосовно перекладу такого масштабного твору, так і підіймає завісу власного творчого процесу. Цю статтю автор спочатку опублікував угорською мовою для ужгородської угорськомовної газети «Карпаті Ігоз Со» у 1966 р., а власне переклад поеми було надруковано у 1969 р. в одній книзі з перекладами балад. Цей переклад є першою українськомовною версією першотвору. Згодом у 1994 р. переклад поеми разом із перекладом статті українською, яка стала післямовою, було видано окремою книгою. Особливістю цього видання є те, що оригінал твору та його переклад подано паралельно, що дає змогу одразу відстежити два тексти.

Я. Арань написав поему «Толді», котра принесла йому визнання та славу одразу після публікації, у 1846 р. У творі опрацьовано легенду про народного героя Міклоша Толді, котрий був неймовірно сильним, мав життя сповнене пригод, та здійснив чимало героїчних учинків. Під час написання твору автор черпав натхнення із народного джерела, бо писав цей текст для участі в конкурсі, умовою якого було відтворення у художньому тексті визначної історичної події чи персоналії угорського народу. Тож Арань використовував мовно-стильові засоби народної поезії, взяв до уваги традиції старої угорської літератури, зокрема й опрацював попередній варіант оповіді «Балада про Міклоша Толді», який був написаний Пийтером Шеймешем Ілошваї у 1574 р., та взяв із цього твору епіграми до власних пісень поеми. Написаний Аранем твір став засобом виховання не лише угорської інтелігенції, адже з 1879 р. й понині він входить до списку обов'язкової художньої літератури для вивчення угорськими школярами, але й угорської душі. Оскільки мова поеми надзвичайно багата та рясніє поетичними прийомами (в угорській науковій думці закріпилося твердження Дежева Костолані про те, що Араневі з угорською мовою вдалося «створити диво», що «він сам — угорська мова» [Kosztolányi, 1976, с. 145]), то й переклад її іншою мовою теж є завданням надскладним. Тому і Ю. Шкробинець довго не міг наважитися перекладати цей шедевр літератури: «Хоча Міклошева сила, Араневе мистецтво – либонь, непереборні суперники для перекладача. Іноді ловиш себе на думці, що змагання з ними понад людські сили й можливості, що я ніколи не впораюся з непомірною ношею. І в мене мороз біжить по спині, коли я відчуваю на дотик Араневу зображальну могуть, дивовижну рясноту його мови, його простоту і злитність із народом, із народним мисленням» [Арань, 1994, с. 155]. Варто відзначити, що навіть після публікації перекладу українською мовою, як згадував Ю. Шкробинець, багато хто з угорців взагалі сумнівався у можливості цього [Плоскіна, 1996, с. 4]. Вважаємо, що за-

порукою успішного перекладу стало те, що перекладач досконало знав не тільки угорську мову, а й тонкощі твору, розумів його естетичне, ідейне значення та зумів це відтворити у перекладі. Вимога перекладати з оригіналу становить одну з перших ключових засад перекладацької діяльності, сформульованих Ю. Шкробинцем: «Лиш тепер я збагнув до кінця, яку священну правду відстоюють ті, хто наголошує на тому, що перекладати треба без посередника, з оригіналу, бо тільки в цьому разі можна справді наблизитися до його недосяжної краси, а значить – і відтворити її» [Арань, 1994, с. 155].

Ю. Шкробинцю вдалося передати усю красу угорської мови засобами української, підібрати такі відповідники, ніби цей твір був написаний саме українською. Наводимо для прикладу заспів до поеми:

*Мов пастуша ватра, що крізь ніч осінню
Миготить у пусті, ген над широчінню,
Образ Толді сяє, з давнини зринає,
З далечі десятка поколінь палає.
Міклошеву бачу велетну поставу,
Ратище здійсмає, йде на битву праву.
Чую грізну силу в голосі гучному,
Нині хтось гадав би: то удари грому.*

*Був богатирем він між богатирями.
Не знайти такого й за семи морями.
Гей, коли б сьогодні Тодлі міг устати,
Мусили б ви з дива очі протирати.
Ви не впорались би й троє з булавою,
З ратищем довжезним, пращею важкою.
Ви б жахнулись, люди, і щита страшного,
І острог, що красять чоботи у нього* [Арань, 1994, с. 9].

Відомий перекладач Андрій Содомора, перефразувавши вислів Сенеки «Яке життя – така й мова», сказав: «Яке світовідчуття, така й мова» [Сенека, 2022, с. 26]. Вважаємо, що цей вислів правомірно можна застосувати й до постаті Ю. Шкробинця, адже проаналізувавши переклад можемо стверджувати, що використати усе розмаїття відтінків мови для передачі образів та загалом мовокультури може лише та людина, котра сприймає світ у чуттєво-емоційній формі. Погоджуємося з думкою Тараса Шмігера про те, що «перекладач – це аж ніяк не копіювальник і не наслідувач, він намагається передати частину світобуття однієї дійсності в іншу цільової нації» [Шмігер, 2018, с. 104]. Подібний принцип сформулював для себе і Ю. Шкробинець: «Щонайважливіше для мене – зберегти вірність до оригіналу, а водночас дати в руки українським читачам таку інтерпретацію твору, на якій не відчувалося б, що перед ними – саме переклад. Інакше кажучи, мені хотілося б, щоб український “Толді” впливав на читача так, як впливає оригінал» [Арань, 1994, с. 157]. Перекладачеві вдалося втілити цю вимогу: текст поеми читається легко та природньо, він цілком зрозумілий українському читачеві ба, навіть, подекуди створюється враження, що цей твір писаний українцем:

*Ősztövért kutágás, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémlel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek véreit most szíja ki.*

*Витяглись розсохи. Журавель цибатий
Загляда в колодязь: мо', води б дістати.
Здалеку здається: велет комарище
Із землі сирії кров, як воду, хлище*
[Арань, 1994, с. 10–11].

Використання перекладачем діалектного *мо'*, збільшувального *комарище*, епітету *сира* земля, який притаманний слов'янській міфології, хоча в оригіналі вжито епітет *стара* земля, та порівняння *кров, як воду*, яке наявне в українській мові створює враження не перекладу, а оригінального твору. У наступних рядках перекладач вдається до незначних змін у тексті, проте вони не шкодять змістові твору, навпаки текст стає зрозуміліший саме українському читачеві:

*Válunál az ökrök szomjasan delelnék,
Bőgölyök hadával háborura kelnek:
De felült Lackó a béresek nyakára,
Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.*

*Ген воли стовбичать біля водопою,
Ремигають, б'ються з оводнею злою.
Та в гарячу пору ліньки й батракові.
Хто налле водиці в жолоби дубові?
[Арань, 1994, с. 10–11].*

Те, як воли спрагло ревуть біля корита та готуються до битви з оводами Ю. Шкробинець перекладає вживаючи слова *стовбичать*, *ремигають*, що дійсно відповідає поведінці тварин на водопої, тобто тут мова йде про художній переклад, коли перекладач застосовує трансформацію тексту, однак детально передає ситуацію. А третій рядок із процитованого вище тексту поеми «*De felült Lackó a béresek nyakára*», котрий у дослівному перекладі звучав би так (переклад тут і далі наш): «Але сів Лацков на шию заробітчан» (тут маються на увазі сезонні робітники, як правило чоловіки, яких винаймали на сільськогосподарську роботу на певний період), перекладач змінює повністю. В оригіналі автор поеми дає примітку, пояснюючи, що вислів «*Felült Lackó*» є саркастичною насмішкою угорського селянина над тим найманим працівником, котрому в спеку набридає робота і він працює в'яло. Просто переклад був би зовсім не зрозумілим для українського читача, тому Ю. Шкробинець трансформує цей рядок, вживає слово батрак і передає значення угорського вислову максимально близько до оригіналу: «*Та в гарячу пору ліньки й батракові*».

Прагнення Ю. Шкробинця так перекласти поему, щоб вона стала зрозумілою для українського читача, є відчутним у цілому тексті. Він добирає такі вирази, фрази та загалом лексику, яка найповніше відображає культурні концепти української мови та загалом менталітету, національного світовідчужання.

*Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;
Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.*

*Гей, на всі околи, далі і широти
Легіня одного не беруть дрімоти.
Молоко ще сохне на губах, до речі, —
Зняв рубля товстого на широкі плечі
[Арань, 1994, с. 12–13].*

У поданому вище уривку перекладач додає до першої строфи вигук *гей* для вираження захоплення, а також вводить у строфу слова, що вказують на просторову характеристику *на всі околи, далі і широти*, замінюючи таким чином угорський вираз «скільки сягає око на пустій землі, на небі». Він підбирає не прямі відповідники до слів, а передає смислове значення тексту оригіналу. Від такої трансформації переклад не втрачає своєї суті, бо ситуація, описувана автором оригіналу та перекладачем, та сама, лише засоби її вираження інші. Так, де угорець каже *talpon van* — дослівно «є на ногах», тобто мається на увазі не спить, то українською поетичніше звучить «не беруть дрімоти». Ю. Шкробинець вдало підбирає жартівливий фразеологізм *молоко ще сохне на губах*, що відповідає характеристиці дуже молодого хлопчини, про якого і мовиться у тексті як такого, котрий *ще не має навіть пушка щетини на підборідді*.

Мовні засоби, якими послуговується у перекладі Ю. Шкробинець, відображають його творчу натуру. У перекладі зримою є гра митця зі словом, те, як він добирає еквіваленти та при цьому зберігає емоційний і смисловий сенс першотвору, гідне подиву. У поданому нижче уривку перекладу алегорії сну він використовує заміну форм слів, цілісну перебудову, перестановку та опущення, але смисл тексту-оригіналу та його форма залишаються майже тотожними. Перекладач навіть створює неологізм *бархатноодіжний* для передачі образу сну, котрий у поемі описаний як солодкий, у подобі метелика, та окутаний в строкакий халат:

*Majd az édes álm pillangó képében
Eltevődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.*

*Отоді барвистий, бархатноодіжний
Пурхнув сон над хлопцем, мов метелик ніжний;
Та не смів він сісти хлопцеві на вії,
Не складав до ранку крильця золотії
[Арань, 1994, с. 38–39].*

Застосовувані перекладачем трансформації зумовлені синтаксичними особливостями мов, відмінним порядком слів в угорській та українській мові й загалом значними грама-тичними розбіжностями. Однак Ю. Шкробинець знаходить вдалі рішення, подекуди опу-скаючи незначні деталі чи навпаки розширюючи текст:

*Három napig magát ekkép vesztegette,
Harmadik nap a nád megzörrent megette,
Azt gondolta farkas, meg se moccan karja,
Mert ellátta, hogy őt csak testvére marja.*

*Третю днину Міклош нудився без діла,
Враз очеретина десь зашаруділа.
Толді й не здригнувся... Вовк — то ще нічого,
Щоб не Дьєрдь. Той зліше гострить зуб на нього*
[Арань, 1994, с. 40–41].

У першому рядку перекладач додає ім'я головного героя на заміну вжитого в оригіналі зворотного займенника, а також перекладає фразеологізмом *нудився без діла* угорське *втрачав себе*, таким чином він зробив зрозумілішим для читача зміст поеми, бо в цьо-му контексті Міклош дійсно нудьгував, не мав чим зайняти себе, поки ховався від людей. У другому рядку Ю. Шкробинець опускає уточнення *на третій день*, бо про це вже сказа-но в попередньому, та залишає лише опис дії, яка була новою в цій ситуації, тож переклад не втратив нічого суттєвого. У перекладі третього та четвертого рядків вже спостерігаємо цілісну перебудову, адже характерне для угорського синтаксису підрядне речення: *Те по-думав — вовк, його рука навіть не здригнулася, бо розумів, що його лише його брат роздирає* (переклад наш), перекладач розділяє на три. Для конкретизації він додає імена персонажів, оскільки в оригіналі вжито слово *tésvér*, яке в угорській мові через відсутність категорії роду означає когось рідного по крові: брата чи сестру, воно потребує уточнення, окрім цього перекладач розширює передачу змісту поеми фразеологізмом *гострить зуб на нього*, значення якого загалом відповідає значенню угорського слова *marja*.

Ю. Шкробинець знаходить цікаві рішення задля передачі не лише змісту, але і форми поеми. Часто він добирає із ряду синонімів відповідників саме ті, які краще підходять для збереження римування. Це своєрідна задача, яку він сформулював собі сам: «Прин-цип вірності до першотвору стосується як змісту, так і форми поеми. Гадаю, тут криється найважча частина мого завдання. Якомога більшою мірою — у рамках можливого — хочу зберегти засоби художнього вислову, особливості ритміки і, звичайно, римування» [Арань, 1994, с. 157]. Відзначимо, що для угорських народних пісень притаманним є квалітативне віршування, особливості якого використав і Я. Арань у поемі «Толді». Вірші дванадця-ти пісень поеми складаються із восьмирядкових строф. У одному рядку 12 складів, які поділяються на два такти, тобто в одному такті 6 складів, відповідно до угорськомовної термінології це напівдванадцятка: 12 складів 6 // 6. У творі відчутним є нахил до хорею, проте подекуди замість хорею з'являється ямб. Римування у всьому тексті парне: а а b b с с d d. Провівши порівняльний аналіз текстів першотвору й перекладу, можемо стверджувати, що Ю. Шкробинцю вдалося відтворити у перекладі ці особливості ритмомелодики, а саме: перекладач зберігає максимально наближено, наскільки це можливо, довжину рядків, кількість складів у рядках та римування і водночас передає художні образи у відповідності до оригіналу. У наведеному нижче прикладі можна чітко простежити тісне поєднання у перекладі вірності як змісту, так і форми:

*Elfeküdt már a nap túl a nádas réten,
Nagy vörös palástját künn hagyá az égen,
De az éj erőt vett, csakhamar beronta,
Az eget, a földet bakacsinba vonta.
És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével,
Végre a szép holdat előkerítette
S ezüst koszorúnak fejtül odatette.*

*Сонце заховалось за померклим гаєм,
Червен плащ лишило попід небокраєм.
Ніч була сильніша, вдерлася у днину,
Загорнула землю в чорну скатертину,
Всіяла все небо гожими зірками,
Мов труну оббила мідними цвяхами;
Місяцеве коло за вінець обрала —
Дню-небіжчикові в голови поклала*
[Арань, 1994, с. 52–53].

Приклад такого поєднання збереження і змісту, й форми поеми можемо простежити у наступних рядках:

*Aztán csak néz, csak néz előrehajolva
Mint ha szive-lelke a szemében volna.*

*І зорить, зорить він і не назориться,
І неначе світ весь — у його зіницях*
[Арань, 1994, с. 12–13].

Перший рядок, котрий дослівно звучить наступним чином: «*Потім лише дивиться, лише дивиться, нахилившись вперед*», Ю. Шкробинець перекладає значно поетичніше, зберігаючи при цьому суть ситуації. Угорському слову *néz*, що означає *дивиться*, він підбирає відповідник із розмовної мови *зорить*, тим самим передає і зміст висловлювання, адже юнак дійсно вдивляється у далечінь, а також це слово у формі *назориться* підходить для збереження римування. У другому рядку перекладач вдається до конкретизації та водночас узагальнення. Точний переклад рядка такий: «*Ніби його серце-душа були в його очах*». Ю. Шкробинець конкретизує *оці* на *зіниці* та замінює вираз *серце-душа* на більш зрозумілий *весь світ*, що певною мірою логічніше, адже коли ми вдивляємося у далечінь, у простір, то у зіницях ніби віддзеркалюється світ.

Майстерно підходить Ю. Шкробинець і до перекладу різних фразеологічних явищ. В угорській мові є багато таких фразеологізмів, які не мають відповідників в українській мові. У таких випадках перекладач підбирає такі вислови, які найточніше відповідають змісту висловлювання. Так, вираз «*Ember ez magáért*» [Арань, 1994, с. 16], який вживається в угорській мові досить рідко як характеристика особливо прекрасної людини, Ю. Шкробинець перекладає як «*От же ж парубійко!*» [Арань, 1994, с. 17], що цілком відповідає змісту художнього тексту, адже йдеться про опис Міклоша. Фразеологічне зрощення у рядку «*Toldi Miklósnak sincs ám galamberéje*» [Арань, 1994, с. 28], що означає нетерпеливу вдачу, а дослівно відсутність *жовчі голуба*, Ю. Шкробинець передає українським фразеологізмом *теж не з лика шитий*. Оскільки мова йде про запальну вдачу Міклоша та його миттєву реакцію на братову образу, то вживання цього фразеологізму вважаємо вдалим рішенням.

Художня мова поеми «Толді» насичена специфічними мовно-зображальними засобами. Як уже було відзначено нами, автор поеми під час написання твору керувався принципом збереження та відтворення в першу чергу уснопоетичних форм угорської мови. Ця знакова особливість твору була добре зрозумілою й Ю. Шкробинцю, котрий усвідомлював, що без збереження цієї індивідуальної риси не можна здійснити якісного перекладу: «Однією з найхарактерніших рис поеми “Толді” є її народність. Арань щедро черпав із криниці народної поезії, мовного багатства простого люду. Без відтворення цих фольклорних властивостей годі й уявити собі адекватний переклад поеми. Як на мене, досягти такої вірності можна тільки за однієї умови: вдаючись до використання відповідних засобів української народнопоетичної творчості» [Арань, 1994, с. 157–158].

Серед перекладачів існують суперечки стосовно того, як потрібно перекладати твори, що належать до фольклору та просякнуті національними реаліями. Перекладачка та науковиця Леся Мушкетик наводить думки перекладачки угорською мовою, серед іншого й українських дум та історичних пісень, Жужи Раб та інших перекладачів, котрі вважають, що при перекладі фольклору потрібно підбирати особливі засоби так, щоб це не співпадало з мовою якогось конкретного краю, бо це звучатиме дивно [Мушкетик, 2006, с. 149]. У той же час інша група перекладачів, до яких належить і Кінга Клауді, дотримується доцільності підбору в перекладі реалій максимально близьких та наявних у мові-перекладу відповідників за допомогою соціолінгвістичних методів [Klaudy, 1999, с. 37]. Незважаючи на заявлені Ю. Шкробинцем намагання перекласти поему «Толді» засобами української мови таким чином, щоб у творі не відчувалося, що це переклад, все ж таки йому вдалося зберегти й національний колорит твору, зокрема завдяки транскодуванню власних імен та назв: Міклош, Дьєрдь, Толді, Надьфалу, Бенце тощо. Перекладач транслітерує реалію державно-адміністративного устрою Угорського королівства *надор* та дає примітку, що вона означає, а також транслітерує ім'я цього вельможі:

*Itt van immár a had, Laczfi nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfi Endre maga;*

Ось примчали вої, надорові вої,
Ось сам надор Лацфі** іх веде при зброї*
[Арань, 1994, с. 14–15].

Вважаємо вдалим перекладацьким рішенням і переклад імені матері Міклоша Толді як *Лерінциха*:

*Nincs halotti tora Toldi Lőrincnének,
Narja sem derült fel új menyegzőjének;
Másért sütnek-főznek, másért lakomáznak:
György van itthon, első szülötte a háznak.*

*То не поминання в Толді Лерінцихи,
Не весілля грають у вдови музики.
П'є-гуляє нині вся своя родина —
Мати зустрічає первісточка-сина*
[Арань, 1994, с. 22–23].

Для української мови притаманні такі фемінітиви, що мотивовані власними назвами чоловіків. Проте і в угорській мові до сьогодні часто вживаються на означення жінок імена чоловіків, до яких додається частинка *lé*, яка може приєднуватися як до імені, так і до прізвища чоловіка чи навіть його посади та дослівно означає, наприклад, дружина Яноша або дружина Ковача.

Одним із найдавніших тропів, що широко використовується в усній народній творчості, є порівняння [Гром'як, Ковалів, Теремко, 2007, с. 546]. У поемі «Толді» Я. Арань не тільки вживає народнопоетичні художні засоби, але й творить індивідуально-авторські уподібнення за їхнім зразком, які однак швидко засвоїлися та стали вже в угорській культурі загальноновживаними. Ю. Шкробинець підходить до перекладу таких тропів зважено, тобто враховує як макроконтекст, так і стиль автора. Опис Міклоша, який складається із порівнянь, став також класичним зразком вживання порівнянь у художньому тексті:

*Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfé, szeme pillantása,
Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében,
Csak nem összeroppan a rúd vas kezében.*

*Що не крок у Толді — наче віл ступає;
Що не зирк — сердитим вовком поглядає;
Що не дмух — то дише кабанюга грізний;
І тріщить жердина у руці залізній*
[Арань, 1994, с. 18–19].

У процитованому вище перекладі перший, третій і четвертий рядки Ю. Шкробинець перекладає максимально близько, наскільки це можливо засобами української мови, до оригіналу. У другому рядку, де йдеться про порівняння погляду Міклоша з опівнічною темнотою, перекладач вдається до заміни цього виразу на більш звичний для українця *сердитим вовком поглядає*. У широкому контексті твору така заміна є зрозумілою та прийнятною і підходить до вираження внутрішнього стану головного героя, а також відповідає стилю народної творчості. Переклад цієї строфи виступає ще одним свідченням вияву творчого начала перекладача, котрому вдалося так глибоко зрозуміти автора і його твір, що в перекладі він уподібнюється до нього та творить текст, який цілком відповідає авторським інтенціям.

Під час перекладу образних порівнянь Ю. Шкробинець вдається і до часткової заміни окремих складових частин тексту оригіналу. Проте робить він це завжди із збереженням подібності з уже існуючими виразами в українській мові. Так він перекладає порівняння: «*S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve*» [Арань, 1994, с. 30], яке дослівно звучало б досить громіздкою конструкцією: *Як у нестримного лошати був піднесений у нього настрій*, як більш зрозумілий українцям вислів: «*Гедзкаються хлопці, мов баскі лошата*» [Арань, 1994, с. 31]. З контексту строфи зрозуміло, що мова йде про свиту Дьєрдя Толді, коли всі сп'яніли та розважаються, тому додавання іменника хлопці та вживання множини є повністю виправданим, бо в попередньому рядку вжито займенник *mindenik* — *усі*, після якого в угорській мові вживається однина, але в українській мові множина, тобто тут застосовано граматичну трансформацію. Для розуміння ширшого контексту наводимо оригінал та переклад цілої строфи:

*Ifju vér, öreg bor fickándott erökben,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.*

*Од вина старого юна кривця п'яна.
Замашно злітає піка дерев'яна.
Сварки, перепалки, сміх, борня завзята.
Гедзкаються хлопці, мов баскі лошата
[Арань, 1994, с. 30–31].*

Прикладом відтворення індивідуально-авторських уподібнень із частковою заміною є й наступні рядки:

*Mint olajütőben szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.*

*Мов насіння в ступі, розплескалось тіло,
Мов олія з цівки, кров задзюркотіла
[Арань, 1994, с. 34–35].*

У наведеному уривку Ю. Шкробинець для передачі змісту висловлювання залишає акцент у перекладі на найважливішому. Оскільки у першому рядку порівнюється тіло із насінням у ступі, то перекладач, розвиваючи цю думку, додає і в другий рядок порівняння витоку крові, як олії з цівки. У тексті-оригіналі цей рядок звучить трохи інакше: «*І розбита плоть сочилася кривавою олією*». Варто відзначити, що додавання митцем порівняння дало йому змогу підібрати вдале римунання та зберегти суть висловлювання.

У народнопоетичному ключі перекладає Ю. Шкробинець і безеквівалентну лексику. Так, вираз *eszem a lelkedet*, який дослівно перекладається як «*ім твою душу*», не має відповідника в українській мові. В угорській мові цей вислів є вираженням найсердечнішого та найлюб'язнішого звертання до когось, при чому ці почуття не обов'язково висловлюють почуття кохання, ця форма прийнятна і для вираження любові та захоплення безвідносно до статі. У поемі так звертається до Міклоша його старий вірний слуга, котрий віднайшов хлопця після його триденного переховування за межами села: «*Jaj! eszem a lelkedet, beh jó, hogu meglellek*» — «*Соколе мій милий! .. Я ж тебе шукаю!*» [Арань, 1994, с. 42–43]. Перекладач у цьому випадку вирішує використати традиційне для українців ласкаве називання чоловіка або жінки, яке переважно вживається при звертанні: *Соколе мій милий!* [Жайворонок, 2006, с. 560]. Вважаємо таку перекладацьку дію доцільною, адже пряmier переклад угорського вислову, навіть у разі пояснення його перекладачем у коментарі, був би для читача дивним та незрозумілим, у той час, як вжите звертання цілком відповідає ширшому контексту твору та виконує таку ж функцію, як і в оригіналі.

Загалом, можемо відзначити, що увесь текст перекладу поеми «Толді» Я. Араня заслуговує на увагу з точки зору перекладацького аналізу та може слугувати основою більшого за об'ємом дослідження.

Отже, проведений нами аналіз поетичного перекладу засвідчив, що, не зважаючи на значні відмінності між угорською та українською мовами, можливо здійснити такий професійний поетичний переклад, який відтворює усю систему образів та асоціацій першотвору. Значні мовні відмінності та національні системи віршування і пов'язані з ними особливості римунання не становлять перепон, якщо перекладач добре із ними обізнаний. Це підтверджує здійснений нами огляд перекладацької діяльності Ю. Шкробинця, творча особистість якого сформувалася під впливом двох культур: української та угорської. Глибоке пізнання з самого дитинства та синтез цих двох мовокультур породив мистецько обдарованого індивідуума, який знайшов вираження свого творчого начала у сфері художнього перекладу. Досконале володіння угорською мовою стало запорукою одного з головних принципів його перекладацької роботи: перекладати завжди лише з оригіналу, бо тільки так можна відтворити усі нюанси першотвору в перекладі. Культурно-світоглядні погляди Ю. Шкробинця знайшли вираження і в підборі творів для перекладу, адже він обирав із розмаїття письменства Угорщини тих авторів та ті тексти, які йому припали до душі та водночас найбільшою мірою віддзеркалювали духовне розмаїття угорської літератури. Одним з таких угорських поетів-геніїв, творчість якого захоплювала перекладача ще з дитинства, був Я. Арань. І саме переклад його шедевр — поеми «Толді» — Ю. Шкробинець вважав одним із найбільших викликів та водночас успіхів у житті. Праця над перекладом поеми «Толді» спонукала Ю. Шкробинця до вироблення власної чіткої системи перекладацьких принципів, які ста-

ли своєрідним підсумком та прикладом роботи митця над інтерпретацією тексту. Перекладацьким кредом Ю. Шкробинця було прагнення створити такий переклад українською мовою, щоб він сприймався читачами та мав на них такий самий вплив, як і оригінал твору. У той же час відзначимо, що йому вдалося зберегти міру: так, переклад сприймається як український твір, однак культурно-національні реалії угорського народу в ньому також добре відображені.

Проаналізувавши переклад поеми «Толді» Я. Араня українською мовою, можемо констатувати, що Ю. Шкробинець як перекладач вірний своїм перекладацьким принципам та завжди підбирає такі еквіваленти перекладу, щоб не порушити ні змісту, ні форми, ні художньої естетичності твору. Для цього він використовує і діалектну лексику української мови, і тропи (епітети, порівняння, метафори), і фразеологізми, які притаманні в першу чергу українській словесності. Це дає йому змогу зберегти в перекладі поетичну мову художнього тексту, яка в першотворі є надзвичайно багатою на словесно-виражальні засоби. За допомогою лексичних трансформацій перекладач передає смислове значення тексту оригіналу таким чином, що переклад не втрачає своєї сутності, бо ситуація, описувана автором оригіналу та перекладачем, тотожна, відмінні лише засоби її вираження. Вважаємо, що застосовані Ю. Шкробинцем перекладацькі трансформації, а саме повна та часткова заміна форм слів, цілісна перебудова, перестановки, опущення, конкретизація, генералізація, узагальнення, транскодування власних імен і назв цілком вмотивовані та зумовлені в першу чергу синтаксичними особливостями угорської та української мов і загалом значними граматичними розбіжностями. Також без використання комплексних як лексичних, так і граматичних трансформацій перекладачеві не вдалося б відтворити поетичну образність твору-оригіналу та зберегти особливості римування. Заслугує на увагу й власний поетичний талант перекладача, що знайшов вираження у неологізмах та мистецькому перекладі індивідуально-авторських особливостей тексту оригіналу.

Зважаючи на вищесказане, можемо твердити, що Ю. Шкробинцю вдалося передати мовно-образну картину світу, створену Я. Аранем угорською мовою, засобами української мови дуже якісно та точно до першотвору. Усе це свідчить про високий рівень його майстерності як перекладача, який потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Список використаної літератури

- Арань, Я. (1994). *Толді*. Ужгород-Будапешт: Вид-во «Інтермікс».
- Бадида, М.Б., Балаж, Т.Г., Канюка О.А., Слущька, Є.Й. (2008). *Юрій Шкробинець – поет, перекладач*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.
- Балла, Л. (1959, грудень 19). Твори угорських письменників українською мовою. *Закарпатська правда*, с. 3.
- Балла, Л. (2008). Визначний поет у тлумаченні визначного перекладача. М. Фюшт (Ред.), *Автопортрет: вибрані поезії* (с. 5-6). Ужгород: Мистец. Лінія.
- Балла, Е., Штефуца, В. (2022). Петро Скунць – перекладач угорської поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2 (48), 26-32. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.\(48\).26-32](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).26-32)
- Ваш, С. (2006). Добре діло не пропаде. *Всесвіт*, 9-10. Відновлено з <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/221/41/>.
- Гриців, Н.М. (2015). *Творча особистість Василя Мисика як перекладача в контексті української культури ХХ сторіччя*. (Дис. канд. філол. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів.
- Гром'як, Р.Т., Ковалів, Ю.І., Теремко, В.І. (2007). *Літературознавчий словник-довідник*. Київ: Академія.
- Густі, В. (2013). Юрій Шкробинець. Ім'я, яке не кане в Лету. *Закарпаття онлайн*. Відновлено з <https://zakarpatya.net.ua/Zmi/116575-lurii-Shkrobynets.-Imia-i-ake-ne-kane-v-Letu>.
- Дворніков, А.С. (2013). *Метод поетичного перекладу Миколи Лукаша в полісистемі української літератури (на матеріалі перекладів трагедії Й.-В.Гете «Фауст» і поезій Ф.Шиллера)*. (Дис. канд. філол. наук). Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса.
- Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*. Київ: Довіра.

- Ігнатович, О.С. (2013). *Літературні портрети*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра».
- Керекеш, Ю. (1968, грудень 5). Гімн революціонерів. *Закарпатська правда*, с. 4.
- Керекеш, Ю. (1983, березень 1). Будівничий мостів єднання. *Закарпатська правда*, с. 3.
- Ковтюк, С. (1978, листопад 12). Будівник мостів дружби. *Закарпатська правда*, с. 3.
- Колмошій, І. (1993). Духнович мовою Петефі. *Новини Закарпаття*, 60/61, 9.
- Куля, Ф. (2003, листопад 11). «Я розгубив себе по рядках чужих...». *Новини Закарпаття*, с. 6.
- Мушкетик, Л. (2006). *Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний досвід*. Київ-Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф».
- Панько, С. (1970). Янош Арань українською мовою. *Vsesvit*, 8, 50-51.
- Плоскіна, В. (1996, Березень 3). Сенсація одного літературного перекладу. Чому Юрій Шкробинець не збирається нікого переконувати? Інтерв'ю з перекладачем поеми Яноша Араня «Толді» на українську мову. *Громада*, с. 4-5.
- Рильський, М.Т. (1987). *Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство* О.І. Дей, В.М. Русанівський (Ред.), *Зібрання творів* (Т. 16, с. 239-306). Київ: Наукова думка.
- Рудловчак, О. (1974). До перекладів угорських художніх творів О. Духновича. *Дукля*, 6, 63-67.
- Сенека, Л.А. (2022). *Моральні листи до Луцілія*. Львів: Видавництво «Апріорі».
- Талабірчук, О. (2022). Переклади Петра Скунця з угорської мови (на матеріалі перекладів поезії Вілмоша Ковача). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2 (48), 84-90. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.\(48\).84-90](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).84-90)
- Талабірчук, О. (2023). Фальшиві друзі перекладача: на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 59, 3, 168-171. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.3.38>
- Фединишинець, В. (1970, липень 8). Щирі мости. *Молодь Закарпаття*, с. 3.
- Хланта, І. (1998, грудень 5). Золотий вінок Юрія Шкробинця. *Молодь Закарпаття*, с. 6.
- Шкробинець, Ю. (1970). *Угорська арфа*. Ужгород: Карпати.
- Шмігер, Т. (2018). *Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Klaudy, K. (1999). *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kosztolányi, D. (1976). *Látjátok, feleim*. Budapest: Szépirod. Kiadó.
- Szép, E. (2015). *Összes versei*. Відновлено з <https://mek.oszk.hu/14000/14029/14029.htm>.
- Váradí-Sternberg, J. (1981). *Századok öröksége. Tanulmányok az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról*. Budapest-Uzsgorod: Gondolat Kiadó-Kárpáti Kiadó.

SPECIFIC TRAITS OF HUNGARIAN-UKRAINIAN POETRY TRANSLATION (BASED ON YURI SHKROBYNETS' TRANSLATIONS)

Oksana Yu. Talabirchuk, Uzhhorod National University (Ukraine).

e-mail: oksana.talabirchuk@uzhnu.edu.ua.

DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-22

Key words: *literary translation, translation from Hungarian into Ukrainian, principles of translation, lexical-grammatical transformations, translation considerations, translator's worldview.*

The article addresses matters related to the peculiarities of Hungarian-Ukrainian poetic translation. It was noted that the quality, complexity and overall mastery of literary translation largely depend on the translator's artistic personality, i.e., their knowledge, skills, and creativity. In our opinion, Yuri Shkrobynets was the one to perform the highest quality poetry translations in the field of poetic Hungarian-Ukrainian translation. During half a century of translation experience, he performed translations from Old Ukrainian, Czech, Slovak, German, Hungarian, Ossetian and Komi languages into Ukrainian, as well as from Ukrainian into Hungarian. The most significant portion of his translation heritage consists of translations of belletristic from Hungarian into Ukrainian, particularly these are 24 separate editions of both prose and poetic texts, and numerous poems, printed in periodic magazines and collections.

Ukrainian translations of poetry by Yurii Shkrobynets are distinguished by linguistic richness and stylistic mastery, which can be seen in the way how all the structural features of the original work were preserved. The article's topicality is determined by the insufficient research of both the theoretical issues of Hungarian-Ukrainian poetic translation, which require more thorough coverage within the framework of the partial theories of translation (in particular, it is of high importance to identify and describe different types of equivalents at the lexical, grammatical, and stylistic levels), and the translation principles and the translation concept by Yurii Shkrobynets. This [research] will contribute to the development of knowledge, skills and abilities that are necessary for a today's Hungarian-Ukrainian translator.

The purpose of the article is to trace and analyze the theoretical and practical aspects of poetic Hungarian-Ukrainian translation based on the literary translations by Yurii Shkrobynets. In order to achieve this purpose, the following objectives were set: 1) to outline the principal cultural and worldview patterns of Yurii Shkrobynets' artistic personality; 2) to trace the distinguishing linguistic and stylistic differences between the Hungarian and Ukrainian languages and the difficulties they cause in terms of literary translation; 3) to identify and analyze the translation principles of Yurii Shkrobynets in order to highlight his individual style of poetic translation; 4) to find and examine the lexical-grammatical transformations used by Yurii Shkrobynets within the literary translation framework, using Janos Arany's poem "Toldi" in his translation as an example.

In addition to general scientific *methods* of analysis, the following methods of analysis are used: synthesis and generalization of the material, the cultural-historical method, the method of comparative analysis of original and translated texts, and linguo-poetic analysis.

It was proved that, despite the significant differences between the Hungarian and Ukrainian languages, it is possible to make such a professional literary translation can indeed reproduce the original work's system of images and associations in full. Neither significant language differences nor national versification systems and related rhyming features become an obstacle, if the translator is well knowledgeable of them.

The article investigates that the creative personality of Yurii Shkrobynets was formed under the influence of both Ukrainian and Hungarian cultures, the synthesis of which constitutes a part of the translator's worldview. The profound understanding of cultural peculiarities and literary traditions that form both Ukrainian and Hungarian belletristic, as well as a perfect command of two languages contributed to the development and skills sharpening of Yurii's talent for translation. It was proved that the translator had his own aesthetic preferences, and therefore, he introduced works into the Ukrainian cultural polysystem that primarily resonated with his own worldview and cultural values.

The translation concept of Yurii Shkrobynets was formulated by himself in his article "My duelling with Toldi", which became a resume of the following main ideas of his translation activity: 1) to translate exclusively from the original; 2) to keep faith in the original in such a way that the translated text affects a reader in the same way as the original; 3) as close as possible to deliver both content and formal components of the work in such a way that the adherence to the form does not cause damage to the contents; 4) to select the appropriate means of the Ukrainian language for the linguistic and stylistic features of the original text.

A comparative analysis of the Hungarian poem "Toldi" by J. Arany and the translation performed by Yurii Shkrobynets, which is considered one of his best achievements, showed the translator's strict adherence to his own translation concept. Despite the fact that the Hungarian language is not related to the Ukrainian language and there are significant lexical and grammatical differences, Yurii Shkrobynets managed to produce such professional translations of Hungarian poetry into Ukrainian that they were barely recognized as translations. The translator selects such kinds of expressions, phrases and lexicons which fully reflect and depict the cultural concepts of the Ukrainian language. However, it does not damage the original because the translator saves the key elements of the Hungarian linguistic culture.

Yurii Shkrobynets, in his translation, uses a dialectal vocabulary of the Ukrainian language, tropes (namely, epithets, comparisons, metaphors), and phraseological units, which are primarily attributed to Ukrainian folklore. By means of lexical transformations, he transfers the meaning of the original text in such a way that the translation does not lose its essence, as far as the situation described by the original author and the translator is identical and is different only by means of its expression.

We believe that the translation transformations applied by Yurii Shkrobynets, like full and partial replacement of word forms, complete reconstruction, rearrangement, omission, concretization, generalization, and transcoding of proper names and titles are well founded and caused primarily by the syntactic features of Hungarian and Ukrainian languages, as well as significant grammatical differences in general. Additionally, the translator could not manage to reproduce the poetic imagery of the original work and preserve its rhyming features without the usage of complex both lexical and grammatical transformations. Furthermore, the translator's own poetic talent is worthy of being noted as it is expressed in neologisms and creative artistic translation of the individual original author's features of the source text. Yurii Shkrobynets skillfully reproduces the features of the Hungarian versification and successfully matches with the equivalents to phraseological units and non-equivalent vocabulary. Altogether, these principles lead to the formation of a high-quality and adequate literary translation.

References

- Aran, Ya. (1994). *Toldi* [Toldi]. Uzhhorod-Budapesht, Intermiks Publ., 159 p.
- Badyda, M.B., Balazh, T.H., Kaniuka O.A., Slutska, Ye.J. (2008). *Yurij Shkrobynets – poet, perekladach* [Yurii Shkrobynets – Poet, Translator]. Uzhhorod, V. Padiaka Publ., 100 p.
- Balla, L. (1959). *Tvory uhorskykh pysmennykiv ukrainskoiu movoiu* [Works of Hungarian Writers in the Ukrainian language]. *Zakarpatska pravda* [Transcarpathian Pravda], December 19, p. 3.
- Balla, L. (2008). *Vyznachnyj poet u tlumachenni vyznachnoho perekladacha* [A distinguished poet in the interpretation of a distinguished translator]. M. Fiusht (ed.). *Avtoportret: vybrani poezii* [Self-Portrait: Selected Poems]. Uzhhorod, Mystets. Liniia Publ., pp. 5-6.
- Balla, E., Shtefutsa, V. (2022). Petro Skunts – hungarian poetry translator. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Philology*, vol. 2, issue 48, pp. 26-32. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.\(48\).26-32](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).26-32)
- Dvornikov, A.S. (2013). *Metod poetychnoho perekladu Mykoly Lukasha v polisystemi ukrainskoi literatury (na materialii perekladiv trahedii J.-V. Gete «Faust» i poezij F. Shyllera)*. Dys. kand. filol. nauk [Mykola Lukash's method of poetry translation in the polysystem of Ukrainian literature (based on his translations of "Faust" by J.W.Goethe and poems by F.Schiller). PhD philol. sci. diss.]. Odesa, 250 p.
- Fedynshynets, V. (1970). *Schyri mosty* [Sincere Bridges]. *Molod Zakarpattia* [Youth of Transcarpathia], July 8, p. 3.
- Hrom'iak, R.T., Kovaliv, Yu.I., Teremko, V.I. (2007). *Literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk* [Literary Dictionary-Reference]. Kyiv, Akademiia Publ., 546 p.
- Hrytsiv, N.M. (2015). *Tvorcha osobystist Vasylia Mysyka iak perekladacha v konteksti ukrainskoi kultury KhKh storichchia*. Dys. kand. filol. nauk [The Creative Personality of Vasyl Mysyk as a Translator in the Context of Ukrainian Culture of the 20th Century. PhD. philol. sci. diss.]. Lviv, Ivan Franko Lviv National University Publ., 342 p.
- Husti, V. (2013). *Yurij Shkrobynets. Imia, iake ne kane v Letu* [Yurii Shkrobynets. A name that will not fade into oblivion]. *Zakarpattia onlajn* [Transcarpathia Online]. Available at: <https://zakarpattia.net.ua/Zmi/116575-lurii-Shkrobynets.-Imia-iake-ne-kane-v-Letu> (Accessed 9 April 2024).
- Ihnatovych, O.S. (2013). *Literaturni portrety* [Literary Portraits]. Uzhhorod, Lira Publ., 120 p.
- Kerekesh, Yu. (1968). *Himn revoliutsionerovi* [Hymn to a revolutionary]. *Zakarpatska pravda* [Transcarpathian Pravda], December 5, p. 4.
- Kerekesh, Yu. (1983). *Budivnychij mostiv iednannia* [Bridge builder unity]. *Zakarpatska pravda* [Transcarpathian Pravda], March 1, p. 3.
- Khlanta, I. (1998). *Zolotyj vinok Yurii Shkrobyntsia* [Golden wreath of Yury Shkrobynets]. *Molod Zakarpattia* [Youth of Transcarpathia], December 5, p. 6.
- Klaudy, K. (1999). *Bevezetés a fordítás elméletébe* [Introduction to the Theory of Translation]. Budapest, Scholastica Publ., 208 p.
- Kolmoshij, I. (1993). *Dukhnovych movoiu Petefi* [Dukhnovych in the Petefi language.]. *Novyny Zakarpattia* [Transcarpathian News], no. 60-61, p. 9.
- Kovtiuk, S. (1978). *Budivnyk mostiv druzhby* [A builder of bridges of friendship.]. *Zakarpatska pravda* [Transcarpathian Pravda], November 12, p. 3.
- Kosztolányi, D. (1976). *Látjátok, feleim* [You See, My Halves]. Budapest, Szépirod. Kiadó Publ., 339 p.
- Kulia, F. (2003). *“Ya rozghubyv sebe po riadkakh chuzhykh...”* [“I lost myself in other people's lines...”]. *Novyny Zakarpattia* [Transcarpathian News], November 11, p. 6.
- Mushketyk, L. (2006). *Pereklad z uhors'koi na ukrains'ku movu: teoretychni uzahal'nennia i praktychnyj dosvid* [Translation from Hungarian into Ukrainian: Theoretical Generalizations and Practical Experience]. Kyiv-Nizhyn, Aspekt-Polihraf Publ., 200 p.
- Panko, S. (1970). *Yanosh Aran ukrainskoiu movoiu* [Yanosh Aran in Ukrainian.]. *Vsesvit* [VSESVIT/Universel], vol. 8, pp. 50-51.
- Ploskina, V. (1996). *Sensatsiia odnogo literaturnoho perekladu. Chomu Yurij Shkrobynets ne zbyraiet-sia nikoho perekonuvaty? Interviu z perekladachem poemy Yanosha Arania «Toldi» na ukrainsku movu* [The sensation of one literary translation. Why is Yurii Shkrobynets not going to convince anyone? Interview with the translator of Yanos Arany's poem "Toldi" into Ukrainian]. *Hromada* [Community], vol. 3, pp. 4-5.
- Rylsky, M.T. (1987). *Folklorystyka, Teoriia Perekladu, Movoznavstvo* [Folkloristics, Theory of Translation, Linguistics]. In O.I. Dey, V.M. Rusanivsky (eds.). *Zibrannia tvoriv* [Collection of Works]. Kyiv, Naukova Dumka Publ., vol. 16, pp. 239-306.
- Rudlovchak, O. (1974). *Do perekladiv uhorskykh khudozhnikh tvoriv O. Dukhnovycha* [To translations of Hungarian works of art O. Dukhnovych]. *Duklia* [Duklya], no. 6, pp. 63-67.
- Seneka, L.A. (2022). *Moralni lysty do Lutsilia* [Moral Letters to Lucilius]. Lviv, Apriori Publ., 552 p.
- Shkrobynets, Yu. (1970). *Uhorska arfa* [Hungarian Harp]. Uzhhorod, Karpaty Publ., 224 p.
- Shmiher, T. (2018). *Perekladoznavchij analiz – teoretychni ta prykladni aspekty: davnia ukrainska literatura suchasnymy ukrainskoiu ta anhlijskoiu movamy* [Translational Analysis – Theoretical and Applied

Aspects: Ancient Ukrainian Literature in Modern Ukrainian and English Languages]. Lviv, Ivan Franko Lviv National University Publ., 510 p.

Szép, E. (2015). *Összes versei* [All His Poems]. Available at: <https://mek.oszk.hu/14000/14029/14029.htm> (Accessed 9 April 2024).

Talabirchuk, O. (2022). The translations of Petro Skunts from Hungarian language (based on the translations of the poetry of Vilmos Kovács). *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Philology*, vol. 2, issue 48, pp. 84-90. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.\(48\).84-90](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).84-90)

Talabirchuk, O. (2023). False friends of a translator: based on Hungarian-Ukrainian interlinguistic homonymy. *International Humanitarian University Herald. Philology*, vol. 2, issue 59, pp. 168-171. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.3.38>

Várad-Sternberg, J. (1981). *Századok öröksége. Tanulmányok az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról* [A Legacy of Centuries. Studies on Russian-Hungarian and Ukrainian-Hungarian Relations]. Budapest-Uzsgorod, Gondolat Kiadó-Kárpáti Kiadó Publ., 372 p.

Vash, S. (2006). *Dobre dilo ne propade* [A good deed will not be lost]. *Vsesvit* [VSESVIT/Universe], vol. 9-10, pp. 228-229.

Zhajvoronok, V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovnyk-dovidnyk* [Signs of Ukrainian Ethnoculture. Dictionary-Reference]. Kyiv, Dovira Publ., 703 p.

Одержано 21.07.2023.